

כחלום יעוף | אברהם סתיו

מוסד הרב קוק

מיסודם של הרב י. ל. הכהן מימון וד"ר יצחק רפאל

כחלום יעוף

התמודדות עם אובדן הריון

פרקי הדרכה הלכתית ורוחנית
להתמודדות עם הפלה ולידה שקטה

מאת

אברהם סתיו

מהדורה שנייה מתוקנת ומורחבת

הוצאת מוסד הרב קוק • ירושלים

עריכת לשון: בנימין פרנקל

עימוד: פסקאות imud.bs@gmail.com

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע,
לסדר או לקלוט בכל דרך ובכל אמצעי אלקטרוני אופטי או מכני
או אחר - כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט
אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

©

כל הזכויות שמורות למוסד הרב קוק, ירושלים תש"פ (מהדורה ראשונה: תש"ע)
Copyright by Mossad Harav Kook, Jerusalem 2020

דפוס העיר העתיקה, ירושלים

Printed in Israel

לעילוי נשמת

בתנו האהובה

זלפה מרים בת אברהם ובתיה

"בְּהִתְהַלֵּךְ תִּנְחָה אֶתָּךְ

בְּשִׂכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עֲלֶיךָ

וְהִקְיִצוֹתָּ הִיא תְּשִׁיחֶךָ"

מוקדש באהבה רבה לכל הנשים והאנשים

שבליבם נושאים ולא מרפים

את הזיכרון של אותם חיים חדשים

שהיו ואינם וכן רגע חלפו

התקווה והחלום שהיו ולא התהוו.

יודעים אנו שהחלום שעף

והזמן שרחק

לא ימחקו את הזיכרון והכאב

חיבוק ארוך מלב אל לב

לכל מקום שאליו תלכו

ולכל פינה שבה תהיו

בוכים בכאבכם

מייחלים לבניינכם.

באהבה,

צוות מחלקת נשים והריון בסיכון הדסה הר הצופים

לזכרה הטוב של אשתי, אמנו וסבתנו האהובה

חנה יהודית בת אזמי הדסה

ולעילוי נשמתו של בנה הבכור, אחינו, שנפטר ביום לידתו

תוכן העניינים

11	הסכמות.....
13	הקדמה
17	מבוא

שער ההלכה

25	אבלות ודינים הכרוכים בה.....
38	קבורה ודיני המת.....
57	טומאת נדה ויולדת
66	דיני שבת וצומות.....
76	ברכת הגומל ועלייה לתורה.....
83	הפלה מלאכותית ודרך ביצועה
93	מניעת הריון.....
99	דיני פדיון הבן
104	נספח 1 - הגדרת 'נפל' לעניין דיני אבלות.....
110	נספח 2 - התנהלות מעשית בעניין הקבורה
114	נספח 3 - מדריך להתנהלות עם קבורת עוברים
118	נספח 4 - הקדמה לדיני טומאת נדה ויולדת

שער האמונה והמחשבה

123	מעמדו של העובר המת.....
132	משמעותם של שלבי ההריון
137	על משמעות האובדן
142	התמודדות רוחנית עם אובדן הריון או תינוק.....
150	סגולות.....
155	תפילות

דברי חיזוק, תמיכה ושיתוף

- 167 דברי חיזוק למפלת - הרב יצחק זילברשטיין
- 169 מכתב לבן - הרבנית דינה הורביץ
- 173 תחושות לאחר הפלה - הרבנית דינה הורביץ
- מכתב מהרבנית דינה הורביץ
- 175 לרב צבי יהודה הכהן קוק
- 177 מכתב תנחומים על אובדן תינוקת - הרב יגאל שפרן
- 180 אל המלאך הממונה על ההריון
- 181 כוח לאהוב / שמרית פויכטונגר
- 183 עין באין / שני לוי
- 184 אתה, הַמֵּתָה האם לוולד שקמל ברחמה / רבקה מרים
- 185 מלך חפץ בחיים / צביה מורגנשטרן
- 186 מקורות ללימוד ולעיון

אובדן הריון: היבטים פסיכולוגיים

- 197 הנחיות להתמודדות נפשית עם אובדן הריון
- 200 אובדן הריון - אם בידים ריקות
- 206 לידה שקטה - חוויה מושתקת
- 214 מוקדי תמיכה נוספים

RABBI Z. N. GOLDBERG

Abbad Bliet Horaa'h "Hayashar Vehatov"
Member Of Supreme Rabbinical Court

הרב זלמן נחמיה גולדברג

אב"ד בית הוראה לדיני ממונות "הישר והטוב"
חבר בית הדין הרבני הגדול

ביה, יום י' תמוז תשפ"ה

הינאני כפוף היה המומת הזו
כי וקרוב סתיו שלטון
ספי שלם וכו כל הפועל הקטוים קהפלה
בעלז ונפז ערעו ודפועי של הבורג
ובן אדם כל טוט למלה כפי שלו ובאן
ליסי ק
ובן כל פסי אגרה הולאויג
לפי מהגמוא ומספים אומסיג
ולוו ערבה אלנו לקרבה
שלכפי שלוו מסיל אולה פתי דלן
וכנס שיהיה דיחוסלויג על הפילה זכו
דכוגג לכפד התורה ולומדויה

זלמן נחמיה גולדברג

הקדמה

בנר ראשון של חנוכה ה'תשס"ח הלכנו, אשתי ואני, לסקירת מערכות שגרתיים בשבוע ה-23 להריון. במהלך הבדיקה התגלו כמה ממצאים מדאיגים, ביניהם מיעוט קיצוני של מי שפיר, ולאחר כמה ימים של בדיקות חוזרות ונשנות הוחלט על הפסקת ההריון. הרבה כאב ולבטים ליוו אותנו בימים שקדמו להחלטה ולביצוע של השראת הלידה, אך תחושת הבלבול והטשטוש נוצרה דווקא לאחר מכן, כשאנו נעים בין קצוות ואובדים בספקות והתלבטויות הן במישור האישי והן במישור האמוני וההלכתי. נושא ההפלה, משמעותה והדינים הכרוכים בה, איננו ידוע לרבים, ואנו התוודענו אליו רק כשחוונו אותו על בשרנו. לחלק מן הנושאים ההלכתיים כלל לא היינו מודעים, ולחלקם התקשינו למצוא התייחסות מסודרת בספרים. גם בנושאים הרוחניים והמחשבתיים התקשינו מאד למצוא משנה אמונית סדורה, וזאת דווקא בתקופה של משבר פנימי עמוק שבו חיפשנו נקודות אחיזה ומקורות של תמיכה. בימים אלו התוודענו גם לפורום 'תמיכה לאחר אובדן' באתר כיפה, והמפגש עם הורים נוספים בעלי רקע דומה הוליד את התחושה שיש צורך בחיבור שיזריח וילוה הורים שחוו אובדן הריון.

חיבור זה נכתב בעזרתם של אנשים רבים, אשר חובה נעימה לי להודות להם: לחברי פורום 'תמיכה לאחר אובדן' ולמנהלת הפורום ('שחור לבן'), אשר בקרבם התפתח רעיון כתיבת החיבור; למכון פוע"ה על הליווי והתמיכה; לרב מנחם בורשטיין אשר הקדיש מזמנו היקר והתעקש לעבור ולדון אתי בכל פרט ופרט; לגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג אשר עבר על החיבור ונתן לו את הסכמתו; לגאון הרב יצחק זילברשטיין אשר תשובותיו לשאלותיי, הן בכתב והן בעל פה, הכילו והעניקו לי הרבה יותר מהידע ההלכתי העצום שבהן; לרב שלמה לוי אשר סייע לי רבות בהבנת היסודות של הלכות נדה המצויות בחיבור; למו"ר הגאון הרב אהרן ליכטנשטיין אשר טרח להשיב לשאלותי הרבות בכובד ראש ובמתינות; לאבי מורי הרב דוד סתיו אשר ליווה אותי עוד בטרם התחלת הכתיבה בעידוד ובעצות טובות ועבר אתי ביסודיות על כל חלקי החיבור; למורי חמי הרב רפי פירשטיין אשר ליבן עמי כמה מסוגיות הליבה של החיבור והעיר את הערותיו המחכימות; לרב יעקב רוז'ה אשר חלק עמי את הידע

הנרחב והניסיון ארוך השנים בכל הנוגע לנושא הקבורה; לרב אודי רט אשר הקדיש רבות מזמנו ומרצו כדי לברר לעומק כל נושא והתייחס ברצינות לחיבור זה עוד בטרם קרם עור וגידים; לרב י"צ רימון אשר ענה לשאלותיי במאור פנים, עבר על החיבור והעיר את הערותיו; לרב יגאל שפרן אשר תמך ועודד; תודה מיוחדת לרב יובל שרלו שליווה אותי מתחילת העבודה במסירות יוצאת דופן ועבר על כל מילה בחיבור, והמהירות שבה ענה למכתביי הרבים הייתה בבחינת "טרם יקראו ואני אענה"; לספריית הר עציון וצוותה המסור; לבני משפחתה של הרבנית דינה הורביץ הי"ד על שנתנו את רשותם לפרסום מכתביה; לאחיה בן פזי, אשר עצם כתיבת החיבור הייתה רעיון שלו, על החברות והעזרה; לחברים ובני המשפחה שעודדו; ולאשתי, בתיה, אשר עמלה יחד אתי על הבירור והכתיבה, וחיבור זה הוא פרי עבודתנו המשותפת.

אני תקווה שחיבור זה יהיה לסעד ולמרפא ככל האפשר, ואשמח מאד לקבל הערות, תיקונים, תוספות, שאלות וכל התייחסות אחרת.

הקדמה למהדורה השנייה

בעשר השנים שחלפו מאז שיצאה לאור המהדורה הראשונה של הספר, השתנו דברים בעולם. האובדן שהיה מודחק לשולי השיח, ונאבק על ההכרה בקיומו, זוכה בשנים האחרונות למודעות גבוהה הרבה יותר. מאות מחקרים בכל השפות שבים ומאוששים את ההבנה שאובדן הריון הוא אירוע משנה חיים; וגם הספרות התורנית מתייחסת אליו בכובד ראש.

בהכנת המהדורה החדשה השתדלנו להתעדכן בספרות ההלכתית והמקצועית שיצאה לאור מאז המהדורה הקודמת, ולהטמיע אותה הן בגוף הספר הן בהערות השוליים. כן דאגנו לעבור שנית על כל מילה, לתקן שגיאות שנפלו במהדורה הראשונה, וללטש את הסגנון. אך ביסודו של דבר, את לבו של הספר השארנו כפי שהוא.

תודתנו נתונה למוסד הרב קוק שנרתם למשימה, ולר' בנימין פרנקל שהופקד על עריכת הלשון וההגהה ועשה זאת בשום שכל וברגישות.

לקראת המהדורה הנוכחית של הספר, שיוצאת במקביל גם בשפה האנגלית, יצאנו לגיוס-המונים על מנת לממן את ההוצאות. ההתגייסות המהירה של מאות תורמים, אשר בתוך יומיים-שלושה תרמו הרבה יותר מן הסכום הנדרש עד שנאלצנו לומר ד', מבטאת את האהדה והאמפתיה כלפי ההורים שחווים אובדן, ואנו מקווים שהספר יהווה צינור לתחושות הללו ויישא אותן אל לב הזקוקים להן.

אברהם סתיו

אלון שבות

דוא"ל: abstav@gmail.com

מבוא

וַיָּאָז אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לְבַנְתֵּי הַסְּפִיר וַיִּקְעָצֵם
הַשָּׁמַיִם לְטָהָר.

(שמות כד ז')

אמר רבי עקיבא: עבדי פרעה היו דוחקין ומכיין את ישראל כדי לעשות להם תוכן לבנים בכפל, שנאמר "תוכן לבנים תתנו", והמצריים לא היו נותנין להם תבן והיו צריכים לקושש קש במדבר, ואותו קש היה מלא קוצים וברקנים, והיה הקש נוקב את עקביהם והיה הדם מתבוסס ומתערב בטיט. ורחל בת בתו של מתושלח הייתה הרה ללדת ורומסת בטיט עם בעלה עד שיצא הוולד ממעיה, ונתערב עם המלבן והייתה צועקת על בנה, ועלתה צעקתה לפני כסא הכבוד, וירד מיכאל ונטלהו והעלהו לפני כסא הכבוד ועשה אותו מלבן, ונתנו למטה מרגליו של הקב"ה. הוא שנאמר "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר", פירוש: לבנה שנעשית משפיר היולדת.

ואותה הניח תחת רגליו להזכיר השעבוד ולרחם על ישראל, ובעוונותינו שרבו כשנחרב בית המקדש, השליכו לארץ, שנאמר "השליך משמים ארץ תפארת ישראל", דהיינו הלבנה שהיה רואה בה תמיד ומזכיר השעבוד ומרחם ישראל.

(חזקוני והדר זקנים שם, תורה שלמה שמות כד [פח])

שיא השעבוד, סמל הייסורים האנושיים המעוררים את רחמי המקום, הינו אותה לבנה, לבנת הספיר, המכילה את גוף העובר שהופל אל תוך הטיט והקוצים. מבין כל הצעקות והבכיות, מבעד לכל המתים, המתייסרים והפצועים, עלתה לפני כסא הכבוד דווקא צעקתה של אותה אישה, רחל בת בתו של מתושלח, אשר הפילה את ולדה מתוך מעיה. יש משהו במותו של העובר הטהור והנקי מכל חטא, של החיים שזה עתה נוצרו, אשר בוקע את כל המחיצות ופותח לרגע פתח של קשר ישיר בין אדם ואלוהים, בין ידיה הריקות של אם העובר ובין כנפי השכינה, אם כל חי. חיבור זה עוסק בצדדים שונים של הקשר הזה, בהיבטים שונים (הלכתיים, אמוניים ומחשבתיים) של דבר ה' המיוחד המתגלה להורים בתהליך הפסקת ההריון ואחרייו.

קהל היעד המרכזי עבורו נכתב החיבור הוא הורים אשר איבדו את ילדם במהלך ההריון או במהלך הימים הסמוכים ללידה. קיים קושי אימננטי בכתיבה לקהל יעד כה גדול ומגוון באופן שידבר לכל אחד ואחד, משום שאובדן הריון יכול להביא אנשים שונים למצבים ולתחושות שנבדלות זו מזו באופן קיצוני.

אחד הגורמים החשובים שמבדילים בין אדם לאדם ביחס לאובדן זה, הינו השלב שבו הופסק ההריון: אינו דומה מי שגילה שק הריון ריק בבדיקת האולטרא-סאונד הראשונה, למי שילדו מת תוך כדי תהליך הלידה בסוף החודש התשיעי. שני האובדנים קשים וכואבים, אך הם שונים לחלוטין זה מזה, ובעוד הראשון הינו כאב על הריון שנגדע בטרם קיבל אחיזה וממשות, השני הוא כאב על תינוק חי ובעט שנפטר מן העולם. בספרות המקצועית קיימת חלוקה ברורה בין הפלה מוקדמת (Miscarriage) לבין לידה שקטה (Stillbirth), והגבול ביניהן ניצב סביב 20-28 שבועות הריון,¹ וכמו כן ישנם מספר כינויים לעובר בשלבי ההריון השונים. חלוקה משמעותית נוספת, במהלך ההריון עצמו, היא החלוקה בין השלישים השונים, כאשר בשליש הראשון העובר לא מורגש ולא ניכר וגם צורתו עדיין איננה אנושית במלואה, בשליש השני מקבל העובר צורה אנושית ואפשר לחוש את תנועותיו, ובשליש השלישי הוא כמעט תינוק לכל דבר אשר יכול כבר להיוולד ולחיות. חלוקה זו לשלישים דומה יותר לחלוקה ההלכתית, אשר מגדירה את העובר בארבעים הימים הראשונים כ"מיא בעלמא" (מים בלבד), דהיינו פוטנציאל ראשוני של חיים, בהמשך השליש הראשון העובר שאינו ניכר, בשליש השני העובר שניכר ונוכח בעולם, ובשליש השלישי כתינוק שראוי להיוולד.²

ישנם עוד גורמים רבים המבדילים בין אדם לאדם ביחס לאובדן, ובראש ובראשונה זהותו ועולמו של האדם עצמו - מה גילו? האם יש לו כבר ילדים אחרים? באיזה ציבור ובאיזו סביבה הוא חי? ועוד משתנים רבים

1 Nguyen RH, Wilcox AJ, "Terms in reproductive and perinatal epidemiology: 2. Perinatal terms", Journal of Epidemiol Community Health 59 (12) (December 2005), pp. 1019-1021.

2 ראו בפרק על משמעותם של שלבי ההריון. ההשלכות ההלכתיות של חלוקות אלו מובאות בפרקים העוסקים בהפלה מלאכותית ובפדיון הבן לאחר הפלה ובעוד מקומות.

המשפיעים על תגובתו של אדם לכל אובדן באשר הוא, ובוודאי לאובדן מסוג זה. מלבד זאת, ישנן גם גישות שונות ביחס לאובדן של עובר או תינוק. בעבר מקובל היה להתייחס למוות של תינוקות כדבר טבעי ומובן, גם משום שתמותת התינוקות הייתה גבוהה מאד. בעשרות השנים האחרונות התחילה בעולם וגם בארץ תנועה של התייחסות משמעותית יותר למוות זה, הרואה בו אירוע פחות אגבי ויותר כואב, ומבינה את היותו מאורע משנה-חיים.³ אך עדיין קיימים הבדלים תפיסתיים רבים בין גישותיהם של רבנים, פסיכולוגים ואנשי רוח ואפשר למצוא חילוקי דעות מהותיים ביניהם. כמו כן, ייתכן שיהיה הבדל אפילו בין בני הזוג עצמם, כאשר האחד מהם יחווה את האובדן באופן שונה מן השני. בפרט נפוץ הדבר שהאישה חשה את האובדן במידה רבה יותר מאשר האיש, ויש חשיבות רבה הן להכרה במציאות זו ולקבלה שלה מצד שני בני הזוג, והן למודעות לכך שגם האיש שותף לכאב ולאבל ולא משתייך רק למעגל החיצוני התומך.⁴

3 ראו ספרות מחקרית ענפה אצל: Greenwald Naomi, *Orthodox Jewish Mothers' Lived Experiences of Perinatal Loss: An Interpretive Phenomenological Study*, Ph.D. thesis, University of Toronto, 2019, pp. 1-5.

4 ראו מאמרה של ד"ר נחמי באום, "הפלה - האבל הבלתי מוכר של הגבר", **חברה ורווחה** כה 1, עמ' 97-115. המחשה לתהליך של הכרה באובדן של האב אפשר לראות בפסק דין של בית המשפט העליון, הנוגע למקרה של אובדן הריון עקב רשלנות (ע"א 759, 754/05 - לוי ואח' נגד המרכז הרפואי שערי צדק). שם נדונה פסיקת בית המשפט המחוזי שהבדיל בין אמו של העובר, שנחשבת כ"נפגעת ראשית" וראשית לדרוש פיצויים, לאב שנחשב כ"נפגע משני" ואינו זכאי לפיצויים. שלושת שופטי בית המשפט העליון הסכימו שיש לדחות את ההבחנה ולזכות גם את האב בפיצויים, אלא שלדעת השופטת א' חיות הדבר נובע מכך שגם האב שותף בעובר בדיוק כמו האם ונחשב כ"נפגע ראשי", ואילו לדעת השופטים א' ריבלין וס' ג'ובראן האב הוא רק "נפגע משני" אלא שהוא זכאי לפיצויים משום ש"הצער והיגון על אובדן העובר הם מנת חלקם של האם ושל האב כאחד". ראו: ביטון, יפעת, "אימא (ניזוקה) יש רק אחת - נזקי הריון ולידה והבניית אימהות בישראל", **ביטחון סוציאלי** 103 (תשע"ח), עמ' 47-65. עוד על הפער בין בני הזוג ועל דרכים להתמודד אתו ראו אצל הרב ימין לוי, **התמודדות עם אובדן תינוק**, עמ' 26-20.

לאור קיומם של הבדלים ופערים אלו,⁵ קשה היה לכתוב באופן שיתאים לכל קורא וקורא. בגופי ההלכות עצמם, כאשר יש חילוק הלכתי בין אנשים שונים או בין שלבי הריון שונים, הדבר צוין ופורט. אך בהקדמות לפרקים השונים, בחלקים האמוניים ואף בדרך ניסוח ההלכות עצמן, לא הייתה אפשרות לחלק בכל משפט בין אנשים ואובדנים שונים. כמו כן, אין בכוונתנו לטעון שתחושות של אבל וכאב אינן לגיטימיות באובדן בשלב מוקדם יחסית, או שהן מחויבות ונדרשות באובדן בשלב מאוחר. אי לכך, נעשה ניסיון להתייחס למכנה משותף רחב ככל האפשר, ולתת מקום לכל אדם ולרגשותיו. עם זאת, חשוב לציין שמן הסתם יהיו רבים שלא יזדהו עם הדרך שבה נכתב החיבור, והמלצתנו היא שאנשים אלו ייעזרו אך ורק במידע ההלכתי והתורני שיובא כאן ולא ירגישו מחויבים לתחושות שבוטאות לידי ביטוי בדרך הכתיבה.

המשותף לכל המקרים הוא העובדה שההורים נתקלים בבת אחת בשאלות הלכתיות רבות אשר לא היה להם את הזמן להתכונן אליהן, כאשר גם מצבם הרגשי לא תמיד מאפשר את יישוב הדעת והזמן הנדרשים לברורים יסודיים. אי לכך, לוקטו בחיבור זו רוב ההלכות המיוחדות הנוגעות להורים בזמן שלפני, תוך כדי ואחרי תהליך ההפלה או הלידה השקטה. ההלכות נכתבו בלשון קלה ופשוטה, והן כוללות גם הנחיות מעשיות הנוגעות לנושאים ההלכתיים השונים. בכל מקום שבו התאפשר הדבר, הובאו בחיבור הנחיות ברורות וחד משמעיות, ובמקומות בהם נחלקו הפוסקים הובאה השיטה העיקרית למעשה, תוך התייחסות לכך שיש דעות אחרות, ואותן ניתן למצוא בהערות השוליים. במהלך הכתיבה נשלחו שאלות רבות לרבנים כדי לספק הנחיות מעשיות ברורות גם כאשר המקורות מעורפלים מעט, אך ישנם כמה מקומות שבהם נדרשת התייעצות פרטנית, כפי שנכתב בגוף החיבור.

5 הבדל משמעותי נוסף, אשר הוא יותר תהליך מאשר הבדל, קיים בין שלבים שונים של עיכול האובדן. עם הזמן, הפצעים הפתוחים מגלידים, כמו אחרי כל אובדן, והכאב מתרכז והופך להיות קהה יותר. עם זאת, כל אדם צריך להיות קשוב לקצב הפנימי שלו ולנסות לא לשקוע בכאב נצחי מצד אחד ולא להילחם ולהדחיק אותו מצד שני. חיבור זה מיועד בעיקר להורים שנמצאים לפני, תוך כדי וקצת אחרי תהליך ההפלה, ועל כן הוא מתמודד עם הכאב בשעתו החזקה ביותר. עם זאת, חלק מהרעיונות שבו יכולים להמשיך וללוות גם לאורך זמן.

קהל יעד נוסף אליו מופנה חיבור זה, הינו האנשים המלווים ומנחים את ההורים במסגרות השונות: רבנים, רופאים, הורים להורים צעירים, פסיכולוגים, מיילדות, תומכות לידה ועוד. מלבד עצם המידע ההלכתי, אשר יכול לסייע בהכוונה ובתמיכה, יכול החיבור לפתוח צוהר לעולמם של ההורים אשר חוו אובדן, ואשר לעיתים הסביבה מתקשה להבין את כאבם ותחושותיהם. עבור אנשי ונשות ההלכה, נכתבו הערות שוליים מקיפות ובהן המקורות השונים שעליהם מבוססות ההלכות;⁶ שם פורטו חריגים וסיוגים דקים אשר לא נמצא להם מקום בגוף הספר.

מלבד הבאת ההלכות והמקורות, נעשה בחיבור זה ניסיון לגשר על הפער שקיים לפעמים בין עולם ההלכה ובין עולמם הרוחני והנפשי של ההורים אשר חוו אובדן. פער זה יכול לבוא לידי ביטוי בשימוש של ההלכה במילים אשר נתפסות היום כשליליות, בהתייחסות שעשויה להיתפס כמזלזלת בכאבם של ההורים ועוד. אי לכך, הכתיבה נעשתה תוך שיתוף והתייעצות עם אנשי הלכה מחד גיסא, ועם הורים שחוו אובדן מאידך גיסא. דעותיהם ותחושותיהם של אלו ושל אלו באים לידי ביטוי בחיבור, ונראה ששני העולמות יכולים להפיק תועלת ממפגש זה.

6 במקומות שבהם אין מחלוקת בין הפוסקים, הובאו המקורות מתוך השלחן ערוך או מתוך מקור סמכותי אחר, ואילו במקומות בהם קיימת מחלוקת נעשה ניסיון לסקור את דעותיהם של כמה שיותר פוסקים, בכדי שהקורא יוכל לשקול ולהכריע ביניהם. במקומות ספורים, בהם לא הייתה ברירה אחרת, הובאו הנחיות מפי רבנים בני זמננו בלא הסתמכות על מקורות קדומים. הנחיות אלו לא יקדמו הרבה את הלומד והמעייין, והן הובאו עבור אלה המחפשים בחיבור את הנחיות המעשיות בלבד.

(הפניה סתמית לגשר החיים היא לחלק א' של הספר; הפניה סתמית לנטעי גבריאל היא לספר נטעי גבריאל - אבלות).

שער ההלכה

אבלות ודינים הכרוכים בה

קבורה ודיני המת

טומאת נדה ויולדת

דיני האישה לעניין שבת וצום

ברכת הגומל ועלייה לתורה

הפלה מלאכותית וביצועה

מניעת הריון

דיני פדיון הבן

נספחים